

Ks. dr hab. Paweł Mazanka, prof. UKSW
Kierownik Katedry Metafizyki
Uniwersytet Kardynała Stefana Wyszyńskiego
w Warszawie

Warszawa, 28. 11. 2018 r.

Mgr Robert Warchał, *AUGUSTYŃSKA KONCEPCJA CZŁOWIEKA W ŚWIETLE ONTO-GNOZEologicznych struktur doświadczenia*, Uniwersytet Papieski Jana Pawła II, Wydział Filozoficzny, Kraków 2018, s. 212; rozprawa doktorska napisana na seminarium z filozofii rosyjskiej i bizantyjskiej pod kierunkiem s. prof. UPJPII dr hab. Teresy Obolevich

Recenzja doktorska

Zagadnienia dotyczące bytu ludzkiego oraz kwestie dotyczące poznania były dla filozofów jednymi z najbardziej zajmujących tematów na przestrzeni wieków, niezależnie od kultury i wierzeń religijnych. W antropologii stawiano sobie pytania oraz formułowano szereg teorii dotyczących ontycznego statusu człowieka, jego pozycji w świecie, zaś w teorii poznania starano się odpowiedzieć na pytania o prawdziwość poznania, jego źródła i granice. Problematyka ta obecna była w rozważaniach antycznych niechrześcijańskich filozofów Grecji i Rzymu, ale także w późniejszej filozofii inspirowanej chrześcijańskim Objawieniem, która również wyrosła z tradycji starożytnej. Do takich chrześcijańskich uczonych, którzy zajmowali się zagadnieniami antropologicznymi i teoriopoznawczymi zaliczyć należy przede wszystkim św. Augustyna z Hippony. Poszukiwał on odpowiedzi na aktualne i dziś pytania o naturę bytu ludzkiego, podmiotowych i przedmiotowych warunków poznania prawdziwego. Temat podjęty w dysertacji doktorskiej jest więc ważny dla współczesnego czytelnika, pobudzający do dyskusji, zaś uniwersalizm analizowanych zagadnień sytuuje je jako jedne z ważniejszych wśród problemów filozoficznych.

Rozprawa doktorska mgra Roberta Warchała stanowi próbę opisu doświadczenia ludzkiego w filozofii św. Augustyna w świetle podmiotowych warunków poznania, które Autor rozprawy nazywa „onto-gnozeologicznymi strukturami ludzkiego bytu” (s. 6). Ponieważ jednak, św. Augustyn był przede wszystkim teologiem, w celu pełnego i

adekwatnego opisu jego poglądów, nie sposób pominąć w pracy problematyki dotyczącej religii, Boga oraz doświadczenia mistycznego. Stanowią one centrum Augustyńskich zainteresowań i determinują sposób postrzegania człowieka i poznania.

Formalna strona rozprawy i jej ocena

Na recenzowaną rozprawę składają się: spis treści, wstęp, cztery rozdziały, które posiadają swoje podrozdziały, zakończenie, podsumowanie w języku angielskim oraz bibliografia.

Wstęp zawiera wyraźnie sformułowany problem pracy oraz opis metody, za pomocą której Autor realizuje postawione sobie cele. Doktorant zdaje we wstępie sprawę z powziętej dyspozycji pracy, czyli etapów rozwiązania postawionego problemu. Charakteryzuje przedmiot i cele poszczególnych rozdziałów. Można byłoby nieco szerzej podać motywy, ze względu na które praca została napisana, mamy tylko lakoniczne stwierdzenie, że „poruszana problematyka nie została dotąd poddana ani szczegółowej analizie, ani krytycznemu studium” (s. 6). Od strony wymogów formalnych wstęp jest zbudowany poprawnie.

Podział pracy na rozdziały został przeprowadzony w oparciu o kryterium formalne oraz ze względu na przedmiotowe uwarunkowania omawianego tematu. W poszczególnych rozdziałach omówione zostały kolejno: poglądy Augustyna na temat metafizyki człowieka (rozdział 1), następnie, koncepcja doświadczenia w powiązaniu z rozumieniem bytu ludzkiego, zarówno w aspekcie strukturalnym, jak i funkcjonalnym (rozdział 2). W kolejnym, trzecim rozdziale omówione zostało doświadczenie wewnętrzne w ujęciu Augustyna, zaś w ostatniej części pracy podano jego rozumienie doświadczenia religijnego i mistycznego oraz omówiono problematykę ontologizmu. W podziale rozprawy na rozdziały widoczne jest postępowanie od zagadnień ogólnych do bardziej szczegółowych. Formalny i merytoryczny jej układ nie budzą zastrzeżeń.

Praca jest spójna, napisana językiem, który świadczy o opanowaniu terminologii filozoficznej ze szczególnym uwzględnieniem znajomości pojęć właściwych myśli Augustyńskiej. Wypowiedzi Doktoranta są uporządkowane i powiązane między sobą. Mankamentem wydaje się być jednak duża ilość cytatów (tym bardziej, że nie są to cytaty oryginalne, łacińskie, lecz polskojęzyczne tłumaczenia), które różnią się językowo od tekstu autorstwa mgra Roberta Warchała. Inna jest ich stylistyka i inna aparatura pojęciowa. Utrudnia to czytanie całej rozprawy. Czytelnik nie ma poczucia, że jest to tekst jednorodny pod względem językowym. Należy oddać prawo Autorowi do wyboru konwencji, jaką obrał

w celu realizacji postawionych sobie celów badawczych. Wydaje się jednak, że korzystniejsze byłoby dla jednolitości tekstu oraz łatwości jego odczytania, gdyby Doktorant dokonał parafraz większości z zamieszczonych cytatów Augustyna, zaś zachował bez parafraz fragmenty jedynie kluczowe. Inną jeszcze kwestią jest korzystanie przez Autora jedynie z polskich tłumaczeń dzieł św. Augustyna. Należy przyznać Doktorantowi i tu prawo do takiego właśnie sposobu pracy nad tekstem. Z pewnością jednak korzystanie z tekstów łacińskich znacząco podniosłoby wartość dysertacji w jej aspekcie historycznym.

Strona językowa rozprawy jest poprawna, choć występuje w niej szereg błędów stylistycznych (np. s. 118, „Pomimo długotrwałych sporów nie udało się wypracować jednostronnego kompromisu”, s. 194: „Ekspozycja poglądów Augustyna dotyczących doświadczenia wskazuje na to [...]”), czy nieliczne literówki (np. s. 22: „wnoszenie” zamiast „wznoszenie”). Czasem występują się także błędy gramatyczne (np. s. 57 „Autor uznał realność istnienia świata materialnego, jednak bez pominięcia i z naciskiem na wartość, jaką jest dla niego istnienie duchowej sfery człowieka”). Zdarzają się też swego rodzaju uchybienia jednorodności nazw, które mogą wprowadzać czytelnika w błąd. Autor, na przykład, na tych samych stronach jednocześnie, raz nazywa Augustyna „biskupem z Hippony” (s. 12, 33, 94, 108, 110), czy „Hippończykiem” (s. 12, 112, 186), innym razem „myślicielem z Tagasty” (s. 15, 33, 96, 108, 110, 112, 187). Należałoby raczej zdecydować, z jakim miastem związać postać Augustyna i zrezygnować z nieco kwiecistego stylu.

Często zdarzają się błędne zaznaczenia supozycji w jakiej użyte jest wyrażenie, co jest powszechne w przypadku cytatów. Wszystkie one występują w kursywie, ale opatrzone są jeszcze cudzysłowem, na przykład: „*Myśl (mens) jest wyższą częścią duszy rozumnej (animus) [...]*” (s. 16), czy: „*[...] W znaczeniu porfiruszowskim spirytus oznacza [...]*” (s. 17), „*Intellectus jest władzą wyższą od rozumu [...]*” (s. 33) itd. Jak widać również, słowa łacińskie wyróżnione są w cytatach, w formie, w której występuje zwykły tekst polski i nie wskazują wprost na supozycję materialną (w której się znajdują). W tekście polskim natomiast, który nie jest cytatem, wyrażenia łacińskie umieszczone są prawidłowo w kursywie, na przykład, „pojęcie *intellectus* oznacza władzę duszy właściwą człowiekowi, która przynależy szczególnie do myśli (*mens*)” (s. 33). Wszystko to wprowadzać może pewien chaos spowodowany niejednolitym oznaczaniem supozycji wyrażeń.

Przypisy zostały skonstruowane poprawnie, lecz ich strona redakcyjna pozostawia nieco do życzenia. Po pierwsze, zostały napisane innym typem czcionki, niż tekst ciągły, czego raczej się nie praktykuje. Po drugie, niejasne jest, dlaczego Autor używa raz skrótu

„por.”, innym razem „zob.”. Należałoby raczej zdecydować się na konsekwentne stosowanie jednego z nich.

Zakończenie jest syntetycznym omówieniem rezultatów przeprowadzonych badań i stanowi streszczenie realizacji postawionych sobie celów zarówno w całej rozprawie, jak i w poszczególnych jej rozdziałach. Autor wskazał również w zakończeniu pola badawcze, które pozostają poza zakresem badań zawartych w jego dysertacji, ale wynikają z zagadnień w niej podejmowanych i są warte zainteresowania, na przykład: doświadczenie cudu, doświadczenie łaski, doświadczenie cnót (s. 194).

Bibliografia posiada strukturę złożoną. Składa się z części zawierającej dane bibliograficzne (1) Pisma Świętego i Tradycji, (2) tekstów źródłowych, (3) tekstów pomocniczych, (4) innych opracowań. Należy zwrócić uwagę, że pod pojęciem tekstów źródłowych rozumie się zazwyczaj wydania tekstów w językach oryginalnych, a nie ich tłumaczenia, jak ma to miejsce w dysertacji doktorskiej mgra Roberta Warchała. Szanując prawo Doktoranta do oparcia swoich rozważań na tłumaczeniach tekstów św. Augustyna, należy jednocześnie zaznaczyć, że z punktu widzenia formalnego, nie należy tłumaczeń nazywać tekstami źródłowymi. Można byłoby ten punkt w bibliografii nazwać, na przykład „Teksty św. Augustyna”. Mimo tych uwag, dobór tekstów św. Augustyna i opracowań należy uznać za wystarczający dla rozważanej problematyki, a samą bibliografię za poprawnie skonstruowaną.

Przy końcu omawiania strony formalnej trzeba jeszcze wspomnieć o spisie treści, w którym zostały wyróżnione wszystkie części znajdujące się w pracy. Jednak zarówno w rozprawie, jak i w spisie treści nieprawidłowa jest numeracja podrozdziałów. Błędy numeracji znajdują się w trzech z czterech rozdziałów. Rozdział 1 zawiera podrozdziały 1. 1., 1. 2., a następnie 2. 1. (wskazujący raczej na przynależność do rozdziału 2) i dalej paragrafy 2. 1. 1., 2. 1. 2. itd. Rozdział 3 ma podrozdziały: 3. 1., 3. 2., 3. 3., a następnie 3. 2. (równokształtny z drugim podrozdziałem), a po nim następują 3. 2. 1, 3. 2. 2., 3. 2. 3. Analogiczny błąd został popełniony w numeracji rozdziału 4, który ma podrozdziały numerowane jako 4. 1., 4. 2., 4. 3., 4. 4. oraz ostatni 4. 2. z jednym podrozdziałem 4. 2. 1., którego nie należało wyróżniać (podrozdziały służą bowiem do wyodrębnienia w ramach rozdziału odmiennych aspektów poruszanego w nim zagadnienia. Z tego powodu powinny być co najmniej dwa. W innym wypadku nie ma powodu do wyróżnienia w rozdziale podrozdziału lub odrębnego paragrafu). Co ciekawe, Autor pisząc we wstępie o rozdziale 3 stwierdza, że „omawiana część rozprawy składa się z dwóch podrozdziałów [...]” zaś o rozdziale 4 pisze: „ostatni rozdział, podobnie

jak poprzedni, składa się z dwóch podrozdziałów [...]” (s. 9 – 10). Podobnie Doktorant opisuje rozdział 1: „Niniejszy rozdział składa się z dwóch podrozdziałów”. Powyższe zdania nie pasują do numeracji znajdującej się w pracy i w spisie treści.

Merytoryczna ocena rozprawy

W pierwszym rozdziale mgr Robert Warchał dokonuje opisu Augustyńskiej koncepcji człowieka z ontologicznego punktu widzenia. Wskazuje on na Plotyńską teorię bytu, jako filozoficzną genezę pojmowania człowieka i Boga, uwzględniając jednak fundamentalną rolę Objawienia w kształtowaniu się poglądów Augustyna. Kluczowym zagadnieniem antropologicznym jest tu zagadnienie struktury bytu ludzkiego. Doktorant opisuje sposób rozumienia ciała u Augustyna, ale przede wszystkim koncentruje swoją uwagę na problematyce duszy i różnych jej funkcji. Poświęca także sporo miejsca kwestii Boskiego jej pochodzenia. Sądzi on, że wbrew utartym opiniom, starożytny filozof nie był skrajnym dualistą. Doktorant nie uzasadnia jednak wystarczająco swej tezy, twierdzi jedynie, że Augustyn „nie opisuje [ciała – P. M.] jako czegoś zgoła negatywnego, przeciwnie, w wielu miejscach podkreśla on pozytywny wymiar ludzkiej cielesności”. O dualizmie nie decyduje jednak przypisanie mniejszej lub większej wartości któremukolwiek z czynników w strukturze bytu ludzkiego, ale uznanie, że są one niezależne względem siebie, a tak jest u Augustyna, dla którego dusza jest niezależna względem ciała, stanowi substancję samoistną i od ciała doskonalszą. Hipotezę niedualistycznym rozumieniu człowieka przez Augustyna należałoby poprzeć mocniejszymi argumentami, niż te, które zostały przedstawione w pracy.

Omawiany rozdział, w przeważającej części, poświęcony został zagadnieniu niematerialnego charakteru duszy oraz jej funkcji ontycznych i poznawczych. Do naczelných funkcji ontycznych należy, z jednej strony, ożywianie ciała, a z drugiej strony, związanie się z Bogiem i dążenie ku Niemu. Dusza pełni przede wszystkim rolę poznawczą i woliową. Doktorant przyznaje odrębność ciała względem duszy opisując relację poznawczą. Ciało nie posiada wpływu na duszę ani za pośrednictwem zmysłów, ani w żaden inny sposób. Zdaniem Doktoranta, dusza poznaje przedmioty fizyczne za pomocą zmysłu wewnętrznego, którego wartość, co prawda jest niższa od rozumu, ale nie należy do sfery cielesno-empirycznej. Typy aktywności poznawczej duszy odpowiadają właściwym jej strukturalnym. I tak, funkcje poznania zmysłowego związane są z częścią duszy wspólną dla świata zwierząt,

nazywaną *anima*, zaś funkcje poznania zmysłowo-analitycznego z funkcją duszy jako podmiotu życia umysłowego (s. 27). Życie umysłowe natomiast wyraża się przez trzy władze: pamięć, intelekt oraz wolę. Ostatnim typem aktywności jest aktywność intuicyjno-poznawcza. Przedstawiony przez mgra Roberta Warchała podział jest nieco mało przejrzysty i czasem trudno zorientować się, do której z wyróżnionych przez siebie funkcji duszy przypisuje on, pamięć, wolę i intelekt – czy jest to funkcja intuicyjno-poznawcza, czy też funkcja zmysłowo-analityczna?

W dalszej części rozprawy Autor przedstawia władze umysłowe jako cechy bytu ludzkiego. Są nimi, wspomniane wyżej, pamięć, intelekt i wola. Pamięć przechowuje doświadczenia oraz wiedzę i pozwala na wykroczenie poza teraźniejszość. Intelekt charakteryzuje się z jednej strony, zdolnością myślenia dyskursywnego i analitycznego, z drugiej strony, zdolnością do intuicyjnego wglądu, w którym człowiek odkrywa własną osobowość lub doświadcza swojej egzystencji. Wola natomiast jest dominującą władzą umysłową, która z natury dąży do dobra. Wynika to z faktu, że wolna wola została dana człowiekowi przez Boga. Doktorant zwraca uwagę na różne interpretacje koncepcji woli i wolności u Augustyna. Streszcza dwie z nich: woluntaryzm i irracjonalizm, sam jednak uważa, że to „poznanie intelektualne stanowi [...] przestrzeń, która umożliwia działanie wolnej woli. Mówić o pierwszeństwie ludzkiej woli można tylko w takim znaczeniu, że jej prymat może odnosić się do porządku naszego działania” (s. 36). Wypada zauważyć, że jest to teza, która zbliżałaby teorię poznania Augustyna do poglądu uznającego pierwszeństwo poznania nad działaniem. Mgr Robert Warchał stara się także zbliżyć poglądy Augustyna do hylemorfizmu (choć tak tego nie nazywa). Twierdzi bowiem, że nie można „oddzielić od siebie dwóch ontologicznych aspektów człowieczeństwa: duszy i cielesności” (s. 52). W dalszym ciągu wywodu stwierdza też, że „człowiek jest ujęty w całości swojego bytu zarówno w aspekcie cielesnym, jak i duchowym, dlatego nie można ograniczyć jego natury wyłącznie do samej duszy”. Uzasadnienie tych tez (teoriopoznawczej i ontologicznej) wymagałoby jednak bardzo szczegółowych badań, ściśle historycznych, bazujących na oryginalnych tekstach z uwzględnieniem wpływu greckiej tradycji antycznej na filozofię Augustyna. Dzisiejszy stan wiedzy raczej przeczy takiemu stanowisku.

Rozdział drugi jest opisem ludzkiego doświadczenia w perspektywie założeń antropologicznych opisanych w rozdziale pierwszym. Doktorant słusznie zwraca uwagę, że typ doświadczenia zależy od typu władz poznawczych, z którym jest związany. Doświadczenie stanowi przede wszystkim zespół wewnętrznych przeżyć człowieka.

Wrażenia, które zwykle się przypisywać zmysłom, u Augustyna nie są rezultatem poznania zmysłowego. Doznawanie stanowi bowiem aktywność samej duszy, a przedmiotem doświadczenia są treści, które się w niej znajdują. Nie znaczy to jednak, że geneza wrażeń zawsze ma charakter czysto duchowy, ich źródłem mogą być bowiem przedmioty materialne. Obok wrażeń wyróżnione zostało doświadczenie egzystencjalne, które ostatecznie pozwala na poznanie Boga. Pragnienie Boga oraz potrzeba jego poznania rodzi się w rezultacie doświadczenia własnej skończoności i śmiertelności. Chodzi o uzasadnienie sensu ludzkiego istnienia w niezmiernym, zmiennym i różnorodnym świecie, który sam nie wystarcza do zrozumienia ludzkiego bytu.

Zdaniem Doktoranta, wewnętrzne doświadczenie egzystencjalne własnego „ja” prowadzi do czysto duchowego doświadczenia Boga, wykraczającego poza sferę podmiotu poznającego. Owo otwarcie się na Transcendencję i intelektualne przekraczanie granic przestrzenno-czasowych jest dla Autora rozprawy wyjściem poza ramy natury ludzkiej. Mgr Rober Warchał kwestię tę opisuje jednak dość niejasno. Pisze, że człowiek posiada egzystencjalne doświadczenie Transcendencji i dodaje, że „punktem wyjścia dla doświadczenia wobec antropocentryzmu jest człowiek” (s. 68). Wydaje się, że doszło tu do pewnego skrótumysłowego, który towarzyszył Autorowi także w dalszych partiach rozprawy. Antropocentryzm jest, najogólniej mówiąc, kierunkiem w filozofii, który umiejscawia człowieka jako centrum i cel wszechświata. Doktorant wypowiadając się na temat doświadczenia Boga miał zapewne na myśli argument świadczący o nieprawdziwości tezy antropocentrycznej. W doświadczeniu zewnętrznym egzystencjalnym to Bóg jawi się jako ostateczny cel ludzkiej aktywności, co nie pozwala uznać, że celem tym jest człowiek.

Śmiałą, a jednocześnie niezbyt dobrze sprecyzowaną tezą rozdziału drugiego jest teza przypisująca realizm filozofii Augustyna. Czy chodzi tu o realizm ontologiczny, czy może epistemologiczny, tego Autor ostatecznie nie uściśla. Twierdzi jedynie, że obydwa te realizmy łączy Augustyn w swojej filozofii. O ile jednak można zaakceptować pogląd, że uznawał on istnienie niezależnych bytów względem podmiotu poznającego (realizm ontologiczny), to granice poznania zostały zawężone do poznania treści zawartych w ludzkiej duszy (co świadczyłoby jednak na rzecz idealizmu epistemologicznego). Szkoda, że Doktorant nie rozwinął tego zagadnienia, zaznaczając jedynie istnienie tego problemu. Choć należy również przyznać, że pośrednio temat realizmu ontologicznego został poruszony nieco dalej, w opisie sposobu istnienia idei (s. 79-83), zaś kwestia idealizmu epistemologicznego wypłynęła z całą

mocą w rozdziale zatytułowanym „Doświadczenie ujęte w aspekcie introspekcji” i ostatecznie poglądy tam wyrażone potwierdzają raczej tezę idealistyczną.

Trzeci rozdział jest próbą opisu doświadczenia wewnętrznego św. Augustyna. Mgr Robert Warchał wskazuje, że przedmiotem zainteresowania Augustyna jest poznanie Boga i człowieka. Wiedza, której cechą jest przede wszystkim prawdziwość, winna charakteryzować się takimi atrybutami jak niezmienność i wieczność. Wiedza taka nie pochodzi jednak ani z doświadczenia zmysłowego, ani ze zmysłowych wrażeń. Jej źródłem jest iluminacja, czyli Boże oświecenie. Autor przedstawia dwa sposoby interpretacji tego typu doświadczenia: pierwszy można nazwać skrajnym iluminacjonizmem i głosi on, że wiedza jest niezależna względem poznania i doświadczenia zmysłowego, a człowiek nie może samodzielnie i aktywnie poznawać. Wszelkie poznanie stanowi rezultat oświecenia. Drugi pogląd można by nazwać umiarkowanym iluminacjonizmem. Głosiłby on, że prawda ma swoje miejsce w człowieku i pozostaje ściśle związana z otwartością istoty ludzkiej na Boże oświecenie (s. 118). Nie wyklucza się tu jednak roli wrażeń zmysłowych, których źródłem nie jest Bóg – dusza bowiem może poznawać przez cielesne zmysły to, co należy do porządku ciała, a przez samą siebie to, co należy do porządku myśli (s. 121).

Teoria iluminacji wiąże się w sposób bezpośredni z zagadnieniem doświadczenia religijnego. Według mgra Roberta Warchała, w pismach św. Augustyna istnieje szereg różnych jego opisów. Z jednej strony jest to czysto bezpośrednie doświadczenie Absolutu, z drugiej strony, doświadczenie, któremu towarzyszą różne wyobrażenia będące rezultatem wrażeń zmysłowych. Nie wpływają one jednak na istotę czysto duchowego doświadczenia religijnego. Zdaniem Doktoranta, punktem wyjścia poznania w ogóle jest dla Augustyna świadomy podmiot, który stanowi jednocześnie przedmiot poznania. Człowiek w swoich aktach poznawczych swoją intencję kieruje na własne wnętrze, a więc na to, co dla niego najbliższe i niepowątpiewalne. Uczynienie siebie samego przedmiotem poznania podyktowane było dyskusją ze sceptykami i stanowiło pewną dyrektywę metodologiczną, której celem miało być przewyciężenie argumentów uzasadniających niemożliwość poznania prawdy. Św. Augustyn analogicznie próbował rozwiązać kwestię ludzkiej wolności, pojmowanej jako wewnętrzna autonomia oraz niezdeteminowanie ludzkiego bytu przez prawa przyrody. Była on poddawana krytyce zarówno przez stoików, jak i manichejczyków. Autor rozprawy ukazuje podwójny sens pojęcia wolności u Augustyna, po pierwsze, wolność rozumianą ontologicznie, która dzięki naturze rozumnej pozwala na wyzwolenie się z grzechu, po drugie, wolność stanowioną, rozumianą jako moralna prawość i rozwój duchowy

człowieka. W drugim przypadku wolność stanowić będzie swego rodzaju cel wolnej działalności człowieka. Parafrazując nieco dociekania Doktoranta, należałoby powiedzieć, że wolność wynika z natury ludzkiej, ale zarazem jest człowiekowi zadana jako cel. Według Autora, doświadczenie wewnętrzne w wymiarze poznawczym i woliowym stanowi uzasadnienie istnienia wielowymiarowej natury ludzkiej, która jest warunkiem urzeczywistnienia dobra i miłości w życiu ludzkim.

Ostatni rozdział ma za przedmiot przede wszystkim doświadczenie mistyczne pozwalające na poznanie Boga. Wymaga ono jednak przygotowania i ma charakter wieloetapowy. Całościowe, choć niewyczerpujące poznanie Absolutu możliwe jest w rezultacie wyboru życia na drodze miłości. Poznanie to jednak nie jest w pełni zależne od człowieka, ale pozostaje uwarunkowane otrzymaną łaską. Bóg jest ostatecznie dla człowieka nieosiągalny (s. 193). Można Go jednak mniej lub bardziej poznawać na drodze doświadczenia bezpośredniego lub pośredniego. Poznanie pośrednie oparte jest na przedstawieniach Boga obecnych w duszy. Autor odwołuje się tu do słów św. Pawła („Teraz bowiem widzimy jakby w zwierciadle, niejasno [...]” 1 Kor 13, 12), ale warto zaznaczyć, że idea taka występuje również u Platona w dialogu *Fedon*, w którym Platon twierdzi, że idee można (ale również należy) rozpatrywać w ich odbiciach, ponieważ poznanie bezpośrednie może doprowadzić do utraty rozumu [*Fedon*, 100 a-d]. U Augustyna bezpośrednie poznanie Boga możliwe jest tylko wskutek Jego interwencji i ma charakter czysto nadprzyrodzony.

Warto podkreślić, że w każdym z rozdziałów Autor stara się przedstawić związek, jaki zachodzi między doświadczeniem, a odpowiednimi władzami poznawczymi, które przynależą do natury ludzkiej i w tym sensie konsekwentnie realizuje powzięty przez siebie cel. Mgr Robert Warchał starał się drobiazgowo opisać poszczególne typy doświadczenia oraz omówić ontologiczne czynniki kształtujące byt ludzki w ujęciu Augustyna, a w dalszym etapie powiązać te dwie sfery ze sobą. Praca polegała na zestawieniu, porównaniu i interpretacji szeregu tekstów poświęconych omawianym w rozprawie zagadnieniom. Ta rekonstrukcja nie była łatwa ponieważ poglądy dotyczące doświadczenia i struktury człowieka są rozsiane w wielu pismach Augustyna, często różnią się one od siebie ze względu na kontekst, w którym były poruszane, czy też okres jego twórczości. Daje to pole do różnego rodzaju interpretacji, które Doktorant w zadawalający sposób przedstawia i omawia. Rozprawa ma zatem charakter rekonstrukcyjny, ukazujący szeroki kontekst interpretacyjny, ale nie w ścisłym historycznym tego słowa znaczeniu, lecz jest raczej pracą z zakresu antropologii.

Ogólna ocena rozprawy

Rozprawa mgra Roberta Warchała stanowi dla współczesnej antropologii i teorii poznania studium potrzebne i oryginalne. Podjęty został problem ważny dla rozumienia człowieka, zarówno w aspekcie metafizycznym, jak i teoriopoznawczym. Autor podjął się interpretacji poglądów św. Augustyna na temat człowieka i poznania, wydobywając i ukazując ontologiczne uwarunkowania doświadczenia. Magister Robert Warchał wykonał dużą pracę porównawczą zawartości tekstów omawianego przez siebie filozofa, przeprowadził ich analizę i przedstawił samodzielnie wypracowane wnioski, które, co prawda, niekiedy nie wydają się być wystarczająco uzasadnione, ale stanowią pewne niestandardowe hipotezy badawcze, które mogą być przedmiotem dalszych badań. Zakres zgromadzonego materiału jest wystarczający, a formułowane sądy dobrze udokumentowane. Błędy strony formalnej dotyczą przede wszystkim numeracji rozdziałów i należy je potraktować jako swego rodzaju przeoczenie, zaś zgłoszone w recenzji uwagi merytoryczne stanowią zazwyczaj kwestie do dyskusji, bądź dotyczą problemów mniej istotnych dla omawianego zagadnienia. Jedne i drugie zatem nie podważają wartości pracy, którą oceniam pozytywnie.

Wniosek

Przedstawiona do oceny rozprawa doktorska spełnia wymogi merytoryczne i formalne nakładane na dysertacje doktorskie. Wnoszę zatem o dopuszczenie jej autora, mgra Roberta Warchała, do dalszych etapów postępowania w przewodzie doktorskim.

ks. Paweł Mazanka
.....
Ks. dr hab. Paweł Mazanka, prof. UKSW